

tádžické dialekty

hovorová tádžičina

hovorový jazyk

- vychází z dialektů v okolí Dušanbe
- nelze jasně definovat podobu hovorového jazyka – projevují se v něm jednotlivé dialektní rysy
- historicky severní rysy, v současnosti se začínají projevovat rysy jižní

hovorová tádžičtina a hovorová íránská perština: společné rysy

- posun $\bar{a} / \bar{o} > \bar{u}$ před nosovkou (v tádžičtině obecně i před m)
- inovovaná koncovka 2.os.pl. $-\bar{i}d / -\bar{e}d \times -\bar{i}n / -\bar{e}n \sim -\bar{e}t\bar{o}n (-\bar{e}t\bar{u}n)$
- zkrácený tvar částice $=r\bar{a} / =r\bar{o} > =(r)o / =a (=r\bar{o}, =ra, =ya)$
- chybění koncovky plurálu $-\bar{a}n (-\bar{u}n) / -\bar{o}n (-\bar{u}n)$ – v tádžičtině pouze u zájmen $m\bar{o}y\bar{o}n, \check{s}um\bar{o}y\bar{o}n, vay\bar{o}n$
- vypadnutí $-d$ v koncovkách 3. os. sg.: $-e (-ad) / -a (-ad)$ (tádžicky rovněž i v 2. os. pl.)
- u slov zakončených vokálem připojování enklitik bez průvodního vokálu: $-m, -t, -\check{s}, -m\bar{u}n, -t\bar{u}n, -\check{s}\bar{u}n$
- stažené formy à la $h\bar{i}\check{s}k\bar{i} \sim h\bar{i}\check{c}k\bar{i} / h\bar{i}\check{s}k\bar{i}, h\bar{i}\check{c}\check{c}\bar{i} / h\bar{i}\check{c}\check{c}\bar{i} < h\bar{i}\check{c} kas / h\bar{e}\check{y} kas, h\bar{i}\check{c} \check{c}\bar{i}z / h\bar{e}\check{y} \check{c}\bar{i}z$ (tádžicky taktéž $h\bar{i}\check{c}uxs < h\bar{e}\check{y} \check{s}axs$)

hovorová tádžičtina a hovorová íránská perština: rozdíly

- ▶ v tádžičtině se nepoužívá předložka *tū(-ye) × dar*
- ▶ neexistence průběhového času typu *dāram mīyā(ya)m*
- ▶ neexistence určitého členu *-é* v tádžičtině
- ▶ hovorová tádžičtina (a obecně i ta spisovná) nepoužívá tvary futura typu *x^vāham raft*
- ▶ tádžické hovorové vyjádření neurčitosti pomocí *yagōn (yagūn)*: *yagūn ōdam = ōdām-ē, yak ōdam, (yak ōdām-ē) / ādām-ī, yek ādam, yek ādām-ī*; tádžická forma *yak ōdām-ē* je pouze knižní
- ▶ použití částice *=rō* i pro dativ v tádžičtině

tádžické kolokvialismy ve spisovném jazyce

- progresiv tvořen pomocí minulého participia slovesa *istōdan* :: *istōda* a tvary spony/slovesa být > hovorové formy *raftést-/raf(t)sōd(iy)-/raftōsiy-* < *rafta=istōdá-*, *kardést-/kars(t)ōd(iy)-/kardōsiy-* < *karda istōdá-* ...
- nepoužívání částice *bí-* v imperativu a subjunktivu
- sloveso *dōštan* má předponu *mě-* i ve složených slovesech (*dūst mēdōram*, *nigōh mēdōrad*, *rūza mēdōrēm* × *nōm dōrad*)
- inovovaná koncovka 2. os. pl. *-ētōn*

progresivní tvary s participiem slovesa

istōdan

- ▶ *karda istōdáam, karda istōdái, karda istōdáast, karda istōdáēm, karda istōdáēd, karda istōdáand; mēkarda istōdáam, mēkarda istōdái ...*
- ▶ *karda istōda búdam, karda istōda búdī, karda istōda búd, karda istōda búdēm, karda istōda búdēd, karda istōda búdand*
- ▶ *karda istōda budám, karda istōda budái, karda istōda budáast, karda istōda budáēm, karda istōda budáēd, karda istōda budáand*
- ▶ *karda istōdagistam, karda istōdagistī, karda istōdagist, karda istōdagistēm, karda istōdagistēd, karda istōdagistand*
- ▶ *karda istōda bóšam, karda istōda bóšī, karda istōda bóšad, karda istōda bóšēm, karda istōda bóšēd, karda istōda bóšand*
- ▶ *karda méistam, karda méistī, karda méistad, karda méistēm, karda méistēd, karda méistand*

tádžické kolokvialismy

- sloveso *dōdan* má přítomný kmen *tiy-* (*te*) :: *métiyam*, *mét(iy)ī*, *mét(iy)ēd*; *te!*, *t(iy)ēd!*
- slovesa *ōmadan* a *ōvardan* mají přítomný kmen *biyō(y)-*, *biyōr-* :: *mébiyōram*, *mébiyō(ya)d*
- tendence používání záložkové vazby u tádžických předložek *dar* (*da*, *anda*, *andar*), *ba* (*va*), *katī* (*qatī*)
- přivlastňování pomocí částice *=rō* a osobního enklitika: *muallīm=a kitób-aš*, *mán=a pisár-am*, *mó=ra xūna-mūn*, *Yaynób=a ób-aš...*
- částice *-rō* se pojí s „krátkým enklitikem“: *-am=rō*, *-at=rō*, *-aš=rō*, *-amōn=rō*, *-atōn=rō*, *-ašōn=rō* > *-m=a*, *-t=a*, *-š=a*, *-mūn=a*, *-tūn=a*, *-šūn=a* – *gúftam-t=a* < *gúftam-at=rō* ~ *tu=rō gúftam*
- vypadávání koncového *-n* v některých adverbiálních či pronominálních tvarech: *ma(n)*; *i(n)*, *ū(n)*, *mōhō(n)*, *šumōhō(n)*; *hamī*, *hamū* < *hamin*, *hamon*; *īsū(n)*, *ūsū(n)* < *in sūy*, *on sūy...*
- stažené tvary: *itū(r)*, *ita* < *in tawr*; *īqa* < *in qadar*; *ham(i)tū*, *hamita* < *hamin tawr*; *intári* < *in táwri*; *hamintári* < *hamin táwri*; *tóli* < *to hólí*; *íta* < *in taraf*; *číba?*, *číva?* < *barō-yi čī?*, *ága* < *ágar*, *diga* < *digar*, *ku* < *kujō*

tádžické kolokvialismy

- tendence k vypadávání/oslabení intervokálního *h* a *y* před *ĩ*, *ē*
- předložka *az* > *a* (se zdvojením následujícího konsonantu) ~ *ay*
- přechod postvokálního *b* > *v*, po *a*, *ō* ve stejné slabice > *aw*, *ōw*
- kolísání výslovnosti difthongů *ō(y)*, *ũ(y)*, *u(y)* – zachování joty je silně závislé na nářečích
- ztráta postvokálních tautosylabických *h*, (*ħ*), *ʒ*, (*ʕ*) s náhradním dloužením vokálu či stažení vokálů oddělených faryngálami: *tārix* < *taʒrix*, *bād*, *baʕd* < *baʒd*, *šār* < *šahr*, *mēmūn~mīmūn* < *mehmōn*, *šēr* < *šeʒr*; *ĵām*, *ĵaʕm* < *ĵamʒ*; *mālim* < *mu[ʒ]allim*, *Bōdur* < *Bahōdur*;
- neetymologické *ʕ* v násloví iránského slova *ʕasp* < *asp*; *ʕ* a *ħ* v arabismech: *ʕilm*, *sōħib*, *saħar*...
- záměna (***)*ʕ* > *ħ~h*: *maʕqul~maħqul~mahqul* = *maʒqul*

tádžické kolokvialismy

- neprovedení posunu $*\check{i}, *u\check{}$: $_{-}\{h, (h), ʒ, (ʕ)\}$. > *e, ů* ve všech dialektech kromě severních
- uchování historického dlouhého *ī* a *ū* v několika slovech:
  - *bīnī, bīnō, vīra, dīgar, dīdan* : *bin-, dīdor, dīna, dīrūz, dīšab, zīn, zīna, zīnak, zīrak, kīlo, kīna, kīno, namīna, nīma, nīfa, parīrūz, pīnak, pīr, pīrī, sīna, tīr, tīrak, tīramōh, tīrēza, xīra, hamšīra, hīza zadan, čīdan* : *čīn-, šīr, šīra, šīrak, šīrin, šīša*
  - *angūr, gūna, dūd, dūr, zūd, zūdī, mūš, nūr, rūsī, sūrāt, tūt, xūb, xūbī, xūn, xūnin, yūy, yūyī*
  - *kūh (kūh), kūhī (kūhī), kūhna (kūhna, كهنه), nūh (nūh, نه), sūḥbat (sūḥbat, صحبت), tūhmat (tūhmat, تهمت)*
- přechod *ž > j* × skupina *žd* a *ž* v substrátových a knižních slovech
- dubletní výslovnost některých číslovek: *ya(k)~yag, šaš~šiš, habda~havda, yō(n)zda~yūnzda, sē(n)zda, nu(n)zda, panjō~pinjō, pan(j)sad~pōnsad~pūnsad...*

tádžické kolokvialismy

Présens		perfektum	
-am, -um, -m	-ēm	-am, -um, -ēm	-ēm, -īm
-ī, -y(ī)	-ē(d), -ētūn, -ētōn, -ēn	-ay, -ī	-ē(d), -ī(d), -ētūn, -ētōn, -ēn, -īn
-a(d), -d	-an(d), -n(d)	-as(t), -ay	-an(d), -ēn(d)

- ▶ tvar spony má přízvučná kořen *hast-* či *hay-*: *hastam/hayam; hastī/hayī, hast(ay)/hast(as)/hay(ay)...*); nepřízvučné tvary 3. os. sg. *as(t), ay*; časté vypouštění spony
- ▶ hovorové kořeny sloves *šudan, raftan, guftan, xōstan, ōmadan*: *š-, r-, g(ũ)-, x(ō)-, biyō-*
  - ▶ *méšam/méšum, méši, méša(d), méšēm, méšēd/méšēn/méšetūn, méšan(d)*
  - ▶ *mégam/mégum/mégum, mégī, méga(d)/mégud, mégēm, mégēd/mégēn/mégētūn, mégan(d)*
  - ▶ *méxōm/méxam, méxōy/méx(ō)ī, méxōd, méx(ō)ēm, méx(ō)ēd/méx(ō)ēn/méx(ō)ētūn, méxōn/méxan(d)*
  - ▶ *mébiyōm, mébiyōy/mébiyōī, mébiyōd, mébiyōēm, mébiyōēd/mébiyōēn/mébiyōētūn, mébiyōn(d)*
- ▶ sloveso *kardan* má alternativní minulé kořeny *kad-* či *kar-*; kmen slovesa *tavōnistān* je *tōn-, tūn-, (tūy-, tōy-)*

tádžické kolokvialismy

- ▶ minulé participium *-a-gī* se používá v adjektivní funkci:
  - ▶ *dár-i pūšida(gī); mēvá-yi puxta(gī); márd-i ōmada(gī)*
  - ▶ *sól-i guzašta × sól-i guzaštaġī*
  - ▶ *kitób-i xōndagī; xōná-yi ruftagī, kór-i šudagī*
- ▶ opisné tvary místo *šóyad*: *imrúz man šóyad ba bozor ravam > imrúz ma(n) mumkin bozor-ba ravam ~ imrúz ma(n) bozor-ba raftagistam*
  - ▶ *raftagistam, raftagistī, raftagist; raftagistēm, rafteġistēd, raftagistand* „I might have gone / perhaps I would have gone...“; *mēraftagistam, mēraftagistī...*
  - ▶ *raftagiam, raftagī, raftagist; raftagiēm, rafteġiēd, raftagian(d)*
- ▶ nahrazení *bōyad* infinitivní vazbou s *darkōr* či *lōzim*, podmět je vyjádřen osobními enklitiky: *dirúz tu bōyad ba vazōrat mēraftī > dīna ba vazōrat raftan-at darkōr bud*

tádžické kolokvialismy

- vytvoření aglutinačního pádového systému na uzbeckém modelu

nom.	-∅	-∅
gen.-ak.	-(r/y)a, -rō < را	-niy (gen.), -ni (ak.)
dat.-ditektiv	-ba, -va < به // (-ga)	-Ga
lok.	-da, -(a)nda < در، اندر	-Da
abl.	(-dan)	-Dan
ekvativ	(-dak)	-daK
terminalis	(-gača)	-Gača
komitativ-instrumentál	-katī, -qatī	

- uzbecký element *kim* u tázacích zájmen: *kim-kī* (*kim-dir*), *kim-čī* (*kim-nima*), *kim-kay*, *kim-kadōm*, *kim-kujó*